

Олена Анатоліївна Гузенко,
кандидат педагогічних наук,
заступник директора з навчально-виробничої роботи,
Луцький педагогічний коледж,
проспект Воли, 36, м. Луцьк, Україна

ВИРОБНИЧЕ НАВЧАННЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті розглянуто проблему детермінації мотиваційної сфери майбутніх педагогів під впливом виробничого навчання. Акцентовано визначенні мотивів, які домінують у студентів під час вступу в педагогічний заклад, які переважають у процесі виробничого навчання, визначають місце подальшого працевлаштування; на виявленні змін у мотиваційній сфері студентів під час проходження різних видів педагогічної практики.

Ключові слова: мотиваційна сфера майбутнього педагога, виробниче навчання, навчальна та професійна мотивація.

На сучасному етапі в освітній галузі відбуваються реформи, які, з одного боку, сприяють осучасненню змістового, методичного та процесуального компонентів освітнього процесу, з іншого – висувають нові вимоги перед педагогами, зокрема щодо їхньої професійної мобільності, гнучкості, критичного мислення, креативності тощо. Ці реформи також є детермінантами фахової підготовки майбутніх працівників освіти. Сьогодні в закладах вищої педагогічної освіти акцентується увага на формуванні в студентів професійних компетентностей у процесі виробничого навчання.

Педагогічна практика спрямована на апробацію всієї системи освітньо-методичної підготовки студентів; впливає на розвиток їхніх професійних здібностей; сприяє формуванню професійних інтересів, бажань, адаптації до умов роботи в сучасних закладах освіти. Окрім того, у процесі виробничого навчання в майбутніх педагогів відбувається професійна самоідентифікація, розширюються можливості щодо формування ціннісних орієнтацій, професійних потреб; формується сукупність професійно-зорієнтованих мотивів. Отже, педагогічна практика забезпечує інтеграцію особистості студента в нове середовище, у новому статусі, що впливає на формування його мотиваційної сфери загалом та професійних мотивів зокрема.

Проблема вивчення мотиваційної сфери особистості студента є однією з найбільш актуальних у психолого-педагогічній науці, оскільки сукупність навчальних і професійних мотивів визначають подальший вибір випускниками місця працевлаштування, їхню соціалізацію в новому колективі співробітників, адаптацію до педагогічної діяльності у якості молодого фахівця тощо. Окрім того, студент закладу вищої педагогічної освіти, проходячи практику, стикається з певними суперечностями, які стають рушійними силами, а почасти – гальмами в його стимулюванні до майбутньої педагогічної діяльності. Зокрема, суперечності між рівнем матеріального забезпечення вчителя та інтенсивністю його діяльності; між соціально-освітньою ситуацією, яка

швидко змінюється, і необхідністю постійного самовдосконалення відповідно до нових умов; між індивідуальною спрямованістю педагога і наявних педагогічними канонами, нормативами, притаманними педагогічному колективу, органам управління, батькам тощо. Незважаючи на підвищення останнім часом інтересу до цього феномена в науково-педагогічному середовищі, проблема впливу виробничого навчання на мотиваційну сферу майбутніх педагогів залишається однією із дискусійних і вимагає подальшого вивчення.

У сучасних дослідженнях, присвячених проблемам професійної підготовки фахівців, акцентується на закономірностях професійного становлення педагога (С. Вершловський, Г. Скударьова, Н. Чайкіна); мотиваційному компоненті професійної адаптації студентів (Н. Казакова, В. Ковальчук, Ю. Кузьменко); мотиваційній функції виробничого навчання студентів (А. Говдош, О. Лисенко, Л. Кацова, В. Староста); професійній мотивації студентів як чинника конкурентності на ринку праці (С. Єрохін, Ю. Нікітін, І. Нікітіна); професійній самоідентифікації студента в процесі фахової підготовки (С. Барвік, М. Вієвська, Н. Лисовец, О. Пінська). Визначенню психологічних умов і засобів формування мотиваційної сфери особистості присвятили свої праці О. Асмолов, В. Асєєв, Л. Божович, Е. Ільїн, В. Леонтєв, А. Маркова.

Мета статті: на основі проведених теоретичних та емпіричних досліджень характеризувати зміни в мотиваційній сфері майбутніх педагогів під впливом виробничого навчання.

Термін «мотиваційна сфера особистості» має досить широкий спектр інтерпретацій: це ієрархія мотивів на основі усвідомлення та узагальнення в поведінці й діяльності (Божович, 2001), найважливіша якість особистості, що включає систему мотивів (мотивацію) визначається у її певній побудові (ієрархії) (Ільїн, 2002: 182). А. Маркова також підкреслювала ієрархічність побудови мотиваційної сфери: «До її складу входять

потреби в навчанні, мета навчання, емоції, ставлення та інтерес» (Маркова, 1983: 24). Мотиваційну сферу особистості в освітній діяльності, на думку О. Карпової, організовано на основі структурно-рівневого принципу, що створює ієрархію п'яти основних рівнів: метасистемного, системного, субсистемного, компонентного й елементного (Карпова, 2009: 22). Мотиваційну сферу особистості переважно складають потреби («чому?») і мотиви («навіщо, заради чого?»). Як основні компоненти мотиваційної сфери особистості виступають також спонукання, потяги, схильності, інтереси, ідеали, наміри, настанови, соціальні норми й ролі, стереотипи тощо. С. Занюк досліджує в структурі мотивації навчання студентів зовнішні мотиви (мотив саморозвитку, соціального престижу, матеріального достатку та комунікативний мотив) та внутрішні (отримання знань, професійних умінь тощо) (Занюк, 2004: 11). Як і для будь-якого іншого виду діяльності, навчальна мотивація детермінується низкою суб'єктивних і об'єктивних чинників. Суб'єктивні – це рівень інтелектуального розвитку особистості, характер її освітньої діяльності, здібності тощо. До об'єктивних можна віднести соціальне оточення, особливості організації освітнього процесу тощо. О. Кочарян, Є. Фролова, В. Павленко здійснили психосемантичний аналіз мотивації освітньої діяльності студентів та дослідили її структуру (Кочарян, Фролова, Павленко, 2011).

Аналіз наукових досліджень засвідчив, що мотиваційна сфера студентів є інтегративним утворенням, яке характеризується досить складною структурою, динамічністю, несформованістю, конфліктністю інтересів, ціннісних орієнтацій, нечіткістю уявлень про реалії життя, бажанням проявити свої здібності, свій творчий потенціал у всіх сферах життєдіяльності. Саме тому виникла потреба в дослідженні впливу виробничого навчання на формування мотиваційної сфери студентів закладів вищої педагогічної освіти. Зокрема, вивчались мотиви, які домінують у студентів під час вступу в педагогічний заклад, які переважають у процесі виробничого навчання, та визначають місце подальшого працевлаштування; виявили зміни у мотиваційній сфері студентів під

час проходження різних видів педагогічної практики. Анонімне анкетування проводилося серед студентів випускних курсів Луцького педагогічного коледжу відділень «Початкове навчання», «Фізичне виховання», «Дошкільне виховання», «Музичне виховання» (загальна кількість респондентів – 328 осіб). Під час анкетування було використано класифікацію мотивів за М. Варій, а саме: 1) мотив самоствердження – прагнення закріпити свої стосунки з іншими людьми, отримати повагу від оточення тощо; 2) мотив ідентифікації з іншою людиною – прагнення бути схожим на авторитетну особу; 3) мотив влади – прагнення керувати людьми, організувати ту чи іншу діяльність, займаючи головну позицію; 4) мотив саморозвитку й самовдосконалення – постійне бажання підвищувати свій професійний рівень, самовдосконалюватись; 5) мотив досягнення – досягнення поставленої мети й бажання досягти успіху; 6) мотив афіліації – розвиток нових стосунків із людьми, створення товариських взаємин, співробітництва; 7) соціально значущий мотив – усвідомлення суспільної значущості, постійне почуття обов'язку та відповідальності перед суспільством; 8) негативний мотив – усвідомлення можливих неприємностей, прогнозованими покараннями та прагненням їх уникнення (Варій, 2009: 651–657).

Студентам необхідно було побудувати ієрархію (обрати три позиції) із запропонованих відповідей на запитання: «Чому Ви вирішили вступати до Луцького педагогічного коледжу?»: 1) можливість отримати диплом про вищу освіту (самоствердження); 2) бажання бути схожим на улюбленого вчителя (ідентифікації з іншою людиною); 3) подобається навчати, вести за собою (влади); 4) можливість удосконалити себе (самовдосконалення); прагнення бути успішним, зробити кар'єру (досягнення); 5) бажання знайти нових друзів (афіліації); 6) державі потрібні педагоги (соціальна значущість); не хотіли вступати, наполягали батьки (негативні). Після обробки результатів анкетування (підрахування загальної кількості виборів за кожною позицією) визначили ієрархію мотивів, які спонукали студентів до вступу в коледж (Таблиця 1).

Таблиця 1.

Ієрархія мотивів, які спонукали студентів до вступу в коледж

Відділення	І позиція	II позиція	III позиція
	Вид домінуючого мотиву	Вид домінуючого мотиву	Вид домінуючого мотиву
«Початкове навчання»	Самоствердження	Самовдосконалення	Досягнення
«Дошкільне виховання»	Самоствердження	Самовдосконалення	Афіліації
«Музичне виховання»	Влади	Самоствердження	Досягнення
«Фізичне виховання»	Самоствердження	Влади	Самовдосконалення

Як бачимо, для студентів відділень «Початкове навчання», «Дошкільне виховання», «Фізичне виховання» – це мотив самоствердження, для студентів музичного відділення – це мотив влади. Другу позицію в майбутніх педагогів займає прагнення вдосконалити себе, прагнення отримати диплом (мотив самоствердження), бажання навчати, вести за собою (мотив влади). Третю позицію студенти частіше віддають мотиву досягнення – прагненню бути успішним, зробити кар'єру. Водночас студенти відділення «Дошкільне виховання» поруч із ним сталять мотив афіліації – це бажання знайти нових друзів. Майбутні вчителі фізичної культури в третю чергу надали перевагу мотиву самовдосконалення.

Було порівняно домінуювальні мотиви в студентів під час вступу й мотиви, які формувались у процесі виробничого навчання. Студентам було

запропоновано обрати три відповіді (за ієрархією) на запитання: «Ви проводили виховні заходи, уроки, заняття під час педагогічної практики. Які думки у Вас найчастіше виникали?». Зазначимо варіанти відповідей: 1) подобається спілкування з дітьми (афіліації); 2) не подобається робота педагога, мені важко працювати з дітьми (негативні); 3) імпонує стиль роботи педагога з дітьми, намагаюсь його перейняти (ідентифікації з іншою людиною); 4) відчуваю себе лідером, взірцем для дітей (влади); 5) власні помилки – це тільки поштовх до вдосконалення (самовдосконалення); 6) бути педагогом – це моє, обов'язково хочу стати досвідченим учителем (вихователем) (досягнення); 7) подобається повага від дітей (самоствердження); 8) бути педагогом – це велика відповідальність (соціальна значущість).

Таблиця 2.

Ієрархія мотивів, які було виявлено у студентів під час педагогічної практики

Відділення	I позиція	II позиція	III позиція
	Вид домінуючого мотиву	Вид домінуючого мотиву	Вид домінуючого мотиву
«Початкове навчання»	Афіліації	Соціальна значущість	Самоствердження
«Дошкільне виховання»	Афіліації	Соціальна значущість	Ідентифікації з іншою людиною
«Музичне виховання»	Ідентифікації з іншою людиною	Самовдосконалення	Афіліації
«Фізичне виховання»	Афіліації	Самоствердження	Влади

Як бачимо з Таблиці 2, першу позицію посіли мотиви афіліації, на відділенні «Музичне виховання» – мотив ідентифікації. Друга позиція надана студентами відділення «Початкове навчання», «Дошкільне виховання» мотиву соціальної значущості, «Музичне виховання» – самовдосконалення, «Фізичне виховання» – самоствердження. Для більшості майбутніх учителів початкової школи мотиви самоствердження є третіми в ієрархії. Студенти відділення «Дошкільне виховання» третім в ієрархії ідентифікують себе з улюбленим педагогом. Студентам музичного відділення подобається спілкування з дітьми (мотив співпраці), для студентів фізкультурного відділення притаманні в третю чергу мотиви влади. Зауважимо, що негативні мотиви домінують у 8% респондентів, найбільше вони пов'язані з відсутністю бажання бути педагогом ще під час вступу.

Також намагались визначити, які мотиви переважали в студентів на початку й наприкінці проходження різних видів практики. Зауважимо, що педагогічна практика побудована на основі принципу поступового входження студентів у професійну діяльність і передбачає планомірне збільшення навантаження майбутніх фахівців.

Наведемо окремі відповіді студентів про свої переживання на початку практики: «Відчуття страху, невпевненості в собі», «Було хвилювання, але загалом емоції позитивні», «Здавалося, що не впораюсь, не хотілося підвести викладачів коледжу», «Цікаво, а впораюся я з роллю вчителя?». Після проходження переддипломної практики: «Шкода, що надалі не працюватиму з цими дітьми», «Практика збільшила моє бажання бути вчителем», «Зрозуміла, що працювати з дітьми – це одне задоволення», «Хочу вже працювати в школі», «Краще я буду проводити уроки, ніж відвідувати теоретичні заняття», «Вже знаю як зацікавити дітей, щоб вони були слухняними».

У процесі дослідження намагались також визначити, які мотиви переважають у студентів випускних курсів під час вибору місця працевлаштування. За аналогією їм було запропоновано обрати три варіанти відповіді (за ієрархією) з переліку: 1) професія педагога є необхідною для виховання нового покоління українців, хочу бути корисним у цій справі (соціальної значущості); 2) бажання бути схожим на улюбленого вчителя не полишає мене (ідентифікації); 3) педагог може керувати,

організувати, впливати на інших (влади); 4) педагог повинен постійно вдосконалюватись, хочу розвивати себе (самовдосконалення); 5) думаю, що з мене вийде не тільки досвідчений вчитель (вихователь), але й директор чи заступник (досягнення); 6) сподіваюсь, що знайду контакт із

дітьми, батьками, колегами; подобається сам процес співпраці (афіліації); 7) хочу бути авторитетним вчителем для своїх учнів, їхніх батьків, колег (самоствердження); 8) не планую працювати за фахом, бо... (негативні).

Таблиця 3.

Ієрархія мотивів, які визначають працевлаштування студентів

Відділення	I позиція	II позиція	III позиція
	Вид домінуючого мотиву	Вид домінуючого мотиву	Вид домінуючого мотиву
«Початкове навчання»	Соціальна значущість	Афіліації	Самовдосконалення
«Дошкільне виховання»	Соціальна значущість	Самовдосконалення	Афіліації
«Музичне виховання»	Самовдосконалення	Соціальна значущість	Афіліації
«Фізичне виховання»	Самоствердження	Соціальна значущість	Самовдосконалення

Як бачимо, для студентів відділення «Початкове навчання», «Дошкільне виховання» насамперед притаманні соціально значущі мотиви. У майбутніх учителів музичного мистецтва першу позицію займають мотиви самовдосконалення. Студенти відділення «Фізичне виховання» надають перевагу мотивам самоствердження. Друге місце для майбутніх учителів початкових класів посідають мотиви афіліації, для вчителів музики і фізкультури – соціально значущі мотиви, для вихователів – самовдосконалення. Третю позицію для студентів відділення «Початкове навчання», «Фізичне виховання» займають мотиви самовдосконалення; «Дошкільне виховання», «Музичне виховання» – афіліації. Охарактеризуємо негативні мотиви, про які зазначали студенти: «Не планую працювати педагогом, бо мала заробітна плата», «Не планую працювати педагогом, бо це не моє», «Не планую працювати педагогом, бо планую працювати тренером» (такі відповіді від студентів відділення «Фізичне виховання»), «Не планую працювати педагогом, бо буду здобувати іншу освіту».

Отже, у більшості студентів коледжу відбуваються позитивні зміни в мотиваційній сфері під час практики. Розвиток у студентів мотивів вибору подальшого місця роботи здебільшого зумовлений мотивацією вступу, соціально-економічними чинниками. В основі проведеного анкетування – пряма оцінка уявлень студентів про мотиви педагогічної діяльності. Вибір трьох ієрархічних позицій із запропонованого переліку не дозволяє провести діагностику глибинних мотиваційних утворень майбутніх педагогів. Однак проведене дослідження є підставою для визначення основних тенденцій у формуванні мотиваційної сфери студентів різних відділень; допомагає отримати загальну інформацію про їхні професійні та навчальні мотиви, стереотипи, ціннісні орієнтації. Отримані результати є орієнтиром для внесення змін у процес навчально-методичної підготовки студентів, в організацію і проведення практики, дозволяють спрогнозувати працевлаштування випускників.

ЛІТЕРАТУРА

Божович Л. І. Проблеми формування особистості: обрані психологічні праці / за ред. Д. І. Фельдштейна. Москва: Московський психолого-соціальний інститут, Воронеж: НПО «МОДЕК», 2001. 352 с.

Варій М. Й. Загальна психологія: підр. для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.

Занюк С. С. Психологічні закономірності керування мотивацією учіння студентської молоді: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2004. 20 с.

Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. СПб.: Питер, 2002. 512 с.

Карпова Е. В. Структура и генезис мотивационной сферы личности в учебной деятельности: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07. Ярославль, 2009. 51 с.

Кочарян О. С., Фролова Є. В., Павленко В. М. Структура мотивації навчальної діяльності студентів: навч. посіб. Харків: Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харк. авіац. ін.-т», 2011. 40 с.

Маркова А. К. Формирование мотивации учения: Пособие для учителя. Москва: Просвещение, 1983. 96 с.

REFERENCES

- Bozhovich, L.I. (2001). *Problemi formuvannya osobistosti [Problems of personality formation]*. Moscow: Moskovskiy psikhologo-sotsialniy institut. Voronezh: NPO «MODEK» [in Russian].
- Variy, M.Y. (2009). *Zagalna psikhologiya [General psychology]*. Kiiv: Tsentr uchbovoi literaturi [in Ukrainian].
- Zanyuk, S.S. (2004). *Psyhologichni zakonmirnosti keruvannya motyvatsiieiu uchinnia studentskoi molodi [Psychological regularities of student motivation teaching motivation]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Ilin, E.P. (2002). *Motivatsiya i motivy [Motivation and motives]*. SPb.: Piter [in Russian].
- Karpova, E.V. (2009). *Struktura i genezis motivatsionnoy sfery lichnosti v uchebnoy deyatelnosti [Structure and genesis of the motivational sphere of personality in educational activity]*. Yaroslavl [in Russian].
- Kocharyan, O.S., Frolova, E.V., & Pavlenko, V.M. (2011). *Struktura motivatsii navchalnoi diyalnosti studentiv [Structure of motivation of educational activity of students]*. Kharkiv: Nats. aerokosm. un-t im. M. Ye. Zhukovskoho «Khark. aviats. in-t» [in Ukrainian].
- Markova, A.K. (1983). *Formirovaniye motivatsii ucheniya [Formation of the motivation of the teaching]*. Moscow: Prosveshcheniye [in Russian].

Гузенко Елена Анатольевна,
кандидат педагогических наук,
заместитель директора по учебно-производственной работе,
Луцкий педагогический колледж,
проспект Воли, 36, г. Луцк, Украина

ПРОИЗВОДСТВЕННОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК ФАТОР ФОРМИРОВАНИЯ МОТИВАЦИОННОЙ СФЕРЫ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Проблема изучения мотивационной сферы личности студента является одной из наиболее актуальных в психолого-педагогической науке, поскольку совокупность учебных и профессиональных мотивов определяют дальнейший выбор выпускниками места трудоустройства, их социализацию в новом коллективе сотрудников, адаптацию к педагогической деятельности в качестве молодого специалиста. Анализ научных исследований показал, что мотивационная сфера студентов является интегративным образованием, которое характеризуется достаточно сложной структурой, динамичностью, несформированностью, конфликтностью интересов, ценностных ориентаций. В статье сделан акцент на диагностике мотивов, которые доминируют у студентов при поступлении в педагогическое заведение, преобладают в процессе производственного обучения, определяют место дальнейшего трудоустройства. Обнаружено, что у значительной части студентов происходят положительные изменения в мотивационной сфере во время практики. Развитие мотивов выбора дальнейшего места работы, как правило, обусловлено мотивацией поступления, социально-экономическими факторами. В основе проведенного анкетирования – прямая оценка представлений студентов о мотивах педагогической деятельности. Выбор трех иерархических позиций из предложенного перечня не позволяет провести диагностику глубоких мотивационных образований будущих педагогов. Однако, проведенное исследование является основанием для определения преобладающих тенденций в формировании мотивационной сферы студентов разных специальностей, помогает получить общую информацию об их профессиональных и учебных мотивах. Полученные результаты являются ориентиром для внесения изменений в процесс учебно-методической подготовки студентов, в организацию и проведение практики, позволяют спрогнозировать трудоустройство выпускников.

Ключевые слова: мотивационная сфера будущего педагога, производственное обучение, учебная и профессиональная мотивация.

Olena Huzenko,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Deputy Director for Educational and Production Work,
Lutsk Pedagogical College
36, Volya Avenue, Lutsk, Ukraine

PRACTICE-ORIENTED EDUCATION AS A FACTOR FACILITATING THE FORMATION OF THE FUTURE PEDAGOGUES' MOTIVATION

The problem of studying the motivational sphere of the student's personality is one of the most relevant in psychological and pedagogical science as the combination of educational and professional motives determines graduates' further choice of the employment place, their socialization among the new staff and adaptation to the pedagogical activity as a young specialist. The analysis of scientific research has shown that the student's motivational sphere is an integrative system which is characterized by the complex structure, dynamism, incommensurability, conflicts of interest and value orientations. The author's attention is focused on the learning of

motives which dominate among students when entering a pedagogical institution, prevail in the process of practical training as well as determine a place of further employment. It was discovered that a significant part of students undergo positive changes in the motivational sphere during their practice. The development of motives for choosing a further job is usually due to the motivation of admission, socio-economic factors. A direct assessment of the students' ideas concerning the motives of pedagogical activity is in the basis of the conducted questionnaire. The choice of three hierarchical positions from the proposed list does not allow us to conduct a research of the future teachers' deep motivational formations. However, this investigation is the basis for determining the prevailing tendencies related to the formation of the motivational sphere of students majoring in different specialities; it helps to obtain general information about their professional and educational motives. The received results serve as a reference point for making changes in the process of teaching students, training them in methodology, in organizing and conducting their practice, which allows predicting the employment of graduates.

Key words: *motivational sphere of the future pedagogue, practical training, educational and professional motivation.*

Подано до редакції 12.04.2018 р.